

ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК ДАРҒАЛАРИ

УЎК 39(575.1)(091)

КБК 82г(5Ў)

Ф 81

Масъул муҳаррир:

Шомирза ТУРДИМОВ – филология фанлари доктори

Такризчилар:

Жаббор ЭШОНҚУЛОВ – филология фанлари доктори, профессор
Барно МИРЗАЕВА – филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Нашрга тайёрловчилар:

Йўлдош РАҲМАТОВ – филология фанлари номзоди
Мунис ЖЎРАЕВА – филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Ф 81 Фольклоршунослик дарғалари [Матн]: илмий-адабий
мақолалар тўплами / Нашрга тайёрловчилар Й.Раҳматов,
М. Жўраева. – Т.: “Firdavs-Shoh” нашриёти, 2022 – 352 б.
ISBN 978-9943-7238-2-5

УЎК 39(575.1)(091)
КБК 82г(5Ў)

ISBN 978-9943-7238-2-5

© Й.Раҳматов, М. Жўраева., 2022
© “Firdavs-Shoh” нашриёти, 2022

МУНДАРИЖА

Йўл карвонсиз, карвон сарбонсиз бўлмас...3

НУРЛИ ХОТИРОТ

<i>Шомирза ТУРДИМОВ</i> . Фольклоршуносликнинг уч устуни.....	8
<i>Иброҳим ҲАҚҚУЛОВ</i> . Илм файзи содиқлик ва софликдир	15
<i>Боқижон ТЎХЛИЕВ</i> . «Бори илм аро, ўйла соҳиб камол...»	23
<i>Умрзоқ ЖУМАНАЗАРОВ</i> . Бухоролик фольклоршунослар мактабининг теран илдизлари	29
<i>Раҳматилла БАРАКАЕВ</i> . Қирқ йиллик кадрдонларимни эслаб... ..	33
<i>Дармоной ЎРАЕВА</i> . Ўзбек фольклоршунослигининг бухоролик уч дарғаси ҳақида	44
<i>Салима МИРЗАЕВА</i> . Бухоронинг уч алп чинори	55
<i>Дилшод РАЖАБОВ</i> . Устоз Охунжон Сафаров ҳақида ҳақиқат	61
<i>Шоира АХМЕДОВА, Дилнавоз НАЗАРОВА</i> . Тўра Мирзаевнинг ижодий портрети ҳақида	67
<i>Олимжон ҚАЮМОВ</i> . Маматкул Жўраев ва ўзбек фольклоршунослиги тараққиёти	71
<i>Лайло ШАРИПОВА</i> . Ҳам таълим, ҳам тарбия берувчи шеърлар.....	82
<i>Турганбай КЕРУЕНОВ, Огулай ГАЙЛИЕВА</i> . Профессор М. Жўраев – туркий фольклоршунослик етакчиси	87
<i>Санъат САРИЕВ, Венера АТАХАНОВА</i> . Залворли меҳнатлар самараси	91
<i>Манзура НАРЗИҚУЛОВА, Барно МИРЗАЕВА</i> . Илм йўлидаги хаммаслақлик	99
<i>Мунис ЖЎРАЕВА</i> . Маматкул Жўраевнинг ўзбек фольклоршунослиги тараққиётида тутган ўрни	108
<i>Латифа ХУДАЙҚУЛОВА</i> . Ҳаёт мактабига айланган сиймолар.....	117
<i>Оқибатхон ИСМАНОВА</i> . Ўзбек фольклоршунослигининг фидойи олими.....	122
<i>Ойгул АХМЕДОВА</i> . Илмга, ёшлар камолотига сингган умр.....	128

ҲАМ ТАЪЛИМ, ҲАМ ТАРБИЯ БЕРУВЧИ ШЕЪРЛАР...

Устоз Охунжон Сафаров ҳақиқий олим, беқиёс устоз эдилар – буни кўплар биларди. Аммо шеърёзишларини – «Болалигим қолган кўчалар» номли сайланмалари «Муҳаррир» нашриётида чоп бўлгунича – ҳамма ҳам билавермасди. «Шоирликка даъвом йўқ, илҳом келганда ёзаманда», – деб кўярдилар. Янги шеърларини шогирдларига, жумладан, менга ҳам ўқиб берардилар. Камтарликларининг бир нишонаси шуки, шеърларини ўқиб бериб, «Қандай чиқибди?!» – дея астойдил фикр кутардилар. «Чиройли шеър бўлибди», – десак болаларча беғуборлик билан кулиб кўйишлари бор эди. Биз китоблари чоп бўлганидан кейин яратилган, яъни тўпламга кирмай қолган туркум шеърларини таҳлил қилишга интилдик...

Устоз болаларга бағишланган шеър ҳам таълим, ҳам тарбия бериши лозим деб ҳисоблардилар. Ўзлари яратган болаларбоп шеърлар шундай фазилатга эга эди. «Полиз сайли гашти» шеърларини ўқиб, ўқувчи қовуннинг пишган ёки хомлигини билиш учун қовунни чертиб кўриш кераклигини, пишган қовуннинг ичидан ўзига хос овоз чиқишини, пишган қовун чирт этиб дум беришини, қовунни наҳорда ейиш маъқуллигини англайди, айни дамда, шеър оҳангидан дил яйрайди. Шоир пайкал бошида қовун ейилса, ҳосил баракали бўлишини таъкидлаб, шеърига хулоса ясайди:

*Полизга барака берармиш Аллоҳ
Қовунни пайкалнинг бошида есанг.
Қовунчи бобо ҳам яйрар сурурдан
Миннатдор дил билан раҳматлар десанг.*

«Қовун сайлига марҳабо» шеърида шоир болаларни қовуннинг уядошлари билан таништиради: қоракандий, шерозий, шакарпалак,

Кичкинтой шеърхон тарвуз кўмагида Ер шакли ҳақидаги дастлабки тасаввурга эга бўлади. Устоз болаларга яйраб дарс берадилар, фақат бу дарслар вазнга солинган. «Ошқовоғим – ош қовоқ», «Иштаҳа очар бодринг», «Экинларнинг синори» шундай шеърлардан. «Экинларнинг синори нима?» Шеърнинг номиёк болалар диққатини тортади. Помидор Италиядан келганини, «патиджон» номи бизнинг юртда аввал «памилдори», кейинроқ помидор дейилганини айтар экан, шоир помидор сероблигини «ҳосил тугасан гуж-гуж», «экинларнинг текини» деб изоҳлайди:

Қуёш нурин симириб

Рангинг қизил тортганми?

Қуёш тафтин шимириб

Таранглигинг ортганми?

О. Сафаров болалар адабиёти, фольклор, жумладан, болалар фольклори тадқиқотчиси бўлганликлари сабабли шеърларида ҳам илмларининг акси-ифодаси бор. «Бодиринг диринг-диринг, Жўражон, қани юринг». Болалар кўшиғига хос оҳанг билан чекланганларида устознинг шеърлари ўқимишли бўлмай қоларди. Шеърларида ритм стилизацияси билан бирга болаларга сабоқ ва руҳий тарбия ҳам бор. «Ошқовоғим – ош қовоқ» шеърларида ошқовоқнинг «пўсти қалин тош қовоқ», «ғумбарак пачоқ қовоқ», «чиноқ қовоқ», «узун бўйли қовоқ», «серрез, сербардош қовоқ» эканлигини маълум қиладилар. Ўзбек болалар шеърлятида қовоқ ҳақидаги шеърлар санокли. Умуман, устознинг шеърлари мавзу жиҳатидангина эмас, мазмунига кўра ҳам ўзига хос. Ўқувчи шеърни ўқиб, ошқовоқ меъдани тозалаши, маризни қувиши, ундан шарбат қилинишини, данагини чақиб ейиш мумкинлигини ўрганади.

Тандирий қовоқ бичак,

Есангиз яйрар ичак.

Оғизда эриб кетгай,

Бамисли болли чак-чак.

Қовоқ сомса, нон қовоқ,

Ошқозонга жон қовоқ,
Қовоқ дўлма қайласи
Хушхўрки чунон, қовоқ.

Ўнлаб шеърларида учрагани мисол бу шеърларида ҳам устоз ўзбек тилига хос, аммо кам қўлланадиган сўзларни ўз ўрнида маҳорат билан қўллайдилар. Ошқовоқдан қилинадиган пишириқтаомларни болалар тилига хос ва мос қилиб санайдилар. «Тут ва туруп» шеърлари тез айтиш таъсирида яратилган. Шеърнинг биринчи ва охириги банди тез айтишга ҳамоҳанг:

Бир туп тутнинг томирини
Туруп турар эмиш туртиб.
Бир туп туруп томирини
Тут ҳам туртар эмиш бўртиб.

Аммо устоз таъсир доирасида қолиб кетмаганлар. Шеърнинг қолган бандлари тут ва туруп ҳақидаги ажойиб сатрлардан иборат, шеърнинг баъзи бандлари ўқувчи билимини текширади:

Қани айт-чи, тут ширинми
Ёхуд туруп, айт сирини?
Қай бирини яйраб ейсан,
Палов билан қай бирини?

Қай бири пишар баҳорда
Кузда пишар қайси бири?
Қай бири эрир огизда,
Кертилади қайси бири?

Устознинг кичкинтойларга шеърий сабоқлари талайгина ва улар такрорланмас. «Қовун ва совун» шеърида «Ёзиш ва ўқишда машқ дарси» эканлиги қайд қилинган. Бошланғич синф ўқитувчиси шеърдан дарс жараёнида фойдаланиши мумкин:

– Қовун ширинми, совун?
– Қо... в...ун.

– Совун ширинми, қовун?

– Қо...в...ун.

– Энди «қовун»дан «Қ»ни,

Ҳамда «совун»дан «С»ни

Олиб ташла-да, ўқи!

– О...вун!

Ўқувчилар «қовун», «совун» сўзларини такрорламоқдалар, талаффузда ва ёзишда бир товуш билан фарқланишини англайдилар. О. Сафаров илмда ҳозиржавоб эдилар, шеърларида ҳам шу ҳол аксланган. «Хол нима-ю, бол нима?» шеърларига диққат қилинг. Болалар кўшиқлари ритми кулоғингиз остида жаранглайверади. Шеърнинг аҳамиятли жиҳати Холбой билан савол-жавобда яққол кўринади. Шеъринг диалогда муаллиф Холбойдан хол, нол, бол, ёл нималигини сўрайди. Боланинг жавобида зукколик ва болаларча юмор бор:

– Холми, мана юзимда,

Болми, мана сўзимда.

Ёл тойчогим бўйнида,

Ман онамнинг кўйнида, –

Деб емаган овқатин

Урар-да наққос дарҳол,

Сўнг косани кўрсатиб

Дерки: – Мана бўлди ноль!

Биз устознинг санокли шеърларини имкон қадар таҳлил қилдик. Кичкинтойларга аталган саъвияли шеърлар жуда камлигини устоз қайта-қайта таъкидлардилар. Юқорида биз тилга олган шеърлари шу кемтикликни тўлдириш йўлидаги саъй-ҳаракат эди. Бу шеърлар ўзбек болалар шеърятининг чиройли намуналари дейишимиз мумкин.